

Istanbul

FÖLDRÉSZEK, tengerek, kultúrák, népek és korszakok egymásba olvadó kavargásában, világok harcában, szépség, véráradat és foszladozó romantika álmvilágában áll az ősi és az örökifjú város. Még neve sem volt és máris falai alatt morajlott a Dáriusz és Xerxes hada, később legendás kereszt jelent meg fölötte az égen és alázattal, gyalogosan, lándzsával a kezében zarándokolt hozzá a cészárok hanyatló birodalmának ura, Konstantinus. Parancsszavára arany és bibor ömlött a városba, amelynek ettől kezdve Konstantinápoly a neve. A fény városa lett, róla ábrándoztak a széljárta puszták lakói s törtek rá ismételten perzsák, avarok, arabok, bulgárok, szlávok, magyarok. A város állta a barbárok rohamait és a kapu nem szakadt be Botond buzogánycsapásai alatt sem. Ha kellett: tűzzel és vassal, ha lehetett arannyal és tündöklő ígéretekkel verte vissza a hódítóit és tette szövetségeseivé. Az idők kereke tovább szaladt s a régi népek helyett újak jöttek Bizánc falai alá, mindannyian hódító vágygyal, és lángbahulló pillék módjára perzselődtek meg az Aranyszarv partjain. Velencések és genovaiak illesztették kőcimerüket a bizánci paloták kapui fölé s vívtak ádáz harcokat a városért. És Bizánc? Ekkor már Kelet felé figyelt, ahol a növekvő félhold nemzete, a török gyülekezett rohamra. Az ernyedő Nyugat, amely élni többé nem tudott Bizáncban, meghalt Sztambulban. El kell ismerni: szebben halt meg, mint ahogyan élt! A város elestének évétől, 1453-tól új történelmi korszakot számítanak. De merőben új nép özönlötte is el a ciprusos halmokat, az édes vizek és sós könnyek városát. Világokat rengető események kiindulópontja, három földrészre kiterjedő birodalom fővárosa lett Sztambul. A kereszt helyett aranyos félhold villogott ezután az Aja Szófián, alkonyatkor pedig szikár, hajlongó árnyak kiáltották szét a győzelemre vezető Allah nevét. A város óriássá nőtt és fenyegetőleg szúrta hegyes tornyait a nyugati tájak felé. Aztán lassan lankadni kezdett a nagy támadó tűz, a janicsárok többé nem a hitetlenek ellen, hanem lázongva a szultáni palota elé vonultak, éjszakánként a tűz piros kakasa ugrott a külvárosokban házról-házra és a Márvány-tenger felé nem rivalgó hadigályák, hanem csöndes emberfejek úsztak. Zendülők és trónról letaszított szultánok feje hullott a tengerbe, a határokon pedig szabadságukért küzdő, megifjult népek mérték a csapásokat az ozmán hatalomra. Az óriás félkarjára dőlt, testében ölő láz izzott. Hiába gyógyították európai csodadoktorok az új élet minden varázs-szerével, hiába öntötte a birodalom még mindég rabszolgáját, aranyát és katonáit az Aranyszarv partjaira, a 18. és 19. századbeli Törökország „beteg ember“ volt és Sztambul, a beteg ember feje, életének abba a szakába lépett, amikor a jövő helyett a múlt, az építés helyett a lassú pusztulás uralkodik. De éppen ezért örök a város, mert halálos álmokból is ifjultan tud fölserkenni, le tudja rázni magáról az elszáradt emlékeket és lenyúlva teremtő földanyjának mélységeibe, új kincseket tud onnan felhozni és újra ragyogni, vonzani, bűvölni.

E város táját, Európa és Ázsia érintkezőpontján szelíd halmok, mélabús ciprusok, kanyargó tengerszűkületek és végtelenbe kitérűlő víztükrök fölött halványkék égbolt fogja olyan keretbe, amelyet Byron és Pierre Loti óta annyian magasztalnak. Minden, ami eredeti otthonában zord, megszeliidülve ér a város alá. Az Ovidius száműzetéseinek emlékeivel kísértő Fekete-tenger a Boszporus várainak, palotáinak és mesébe illő kertjeinek andalításával jut el a városig; a Márvány-tenger, amely Thököly, Rákóczi és annyi más magyar száműzött fájdalmával terhes, a biborvörös Prinkipo-szigeteken túl ölelkezik csak az éggel. A félelmes Ázsia hegyóriásai leánderligetes halmokká szeliidülnek, mire ideérnek, és Európa, az Ázsiánál borzalmasabb borzalmak földje, Istanbul határában az Édes Vizek nevű kristálytisza gyógyforrásokkal kezdődik. A zord északi szelek és a perzselő görög nyár kánikulái ide lágy fuvalmakká enyhülten érkeznek. Konstantinápoly ablakai nem ismerik a jégvirágot és a bódító augusztusi délután is kellemes a boszporuszparti pálmák árnyékában. Az ég pedig milyen csudálatos a város felett! Bársonyos színe nem az a szemfájdítóan egyhangú kék, aminek nézésébe gyakran belekábultam az afrikai partok mentén, de nem is olyan borongó, hogy ősz és halál jutna az ember eszébe. Itt az égboltnak méla kék az alapszíne s a szálldogáló felhők mögül aranyos hajnali nap vagy esti hold bukkan elő. Néha nagy ázsiai szelek vörössége izzik Szkutari fölött az ég alján, máskor a Fekete-tenger tomboló viharainak tépett foszlányai jönnek észak felől, — a város fölött bágyadt kék marad a kupola, olyan kékség ez, hogy az embernek Juhász Gyula verssorai jutnak az eszébe:

„De ha kinyílnak ősszel az egek,
A szeptemberi bágyadt búcsúzóznál
Szeme színére visszarévedek.“

Táj és város sokkal erősebben összeforrottak, semmint hogy elhagyhatnánk a keret ismertetését, melyben — mint kagylóban a gyöngyszem — Istanbul pompázik. Az összhang tökéletes és hiányos lenne minden kép, amely e vidéket városa nélkül festené, éppúgy, mint ahogyan sivar és lélektelen az a sztambuli utca is, aminek végén nem nyílik meg a Boszporus ékessége, az ázsiai part fekete ciprussora vagy a Márvány-tenger kékje. És éppen a táj kerete fonja egységbe Istanbul négy fő részét is. Az Aranyszarv két partján szembenéző Sztambul és Galata két külön város lenne az Aranyszarv vize, tömeglő dereglyéi és ide-oda sikló bárkái nélkül. De idegenül merednének egymásra a Boszporus két partján az európai-amerikai, hipermodern Péra és az ótörök Szkutari is, ha nem áramlana köztük az örökké hullámozó Boszporusz, ha nem vöröslene mindkettő láttávolában a Prinkipo-szigetek sziklatömege és nem állana a kettő közt egyforma könnyedséggel a Leánder-szirt Karcsú világitótornya. Valóban egy ez a négy városrész, pedig a történelem, a közigazgatás és a pénz hatalmas különbségeket teremtett köztük. Amíg Sztambul igazi török város, nyurga faházakkal, erdőnyi mecsettel, szűk utcákkal és hihetetlen szeméttel, addig az Aranyszarv nagyhídján túl Galata már hamisítatlan Levante.

Itt fantasztikusan keveredett olasz, arab, török, francia, örmény és görög. A latinkeresztes olasz templom mellett görög egyház áll, fülledt csendjében arany rácsok, ikonok csillognak, és gyertyák sápadt fénye imbolyog. Egy fölkapaszzkodó sikátorban tulfinomodott örmény arcok ütik meg a szemet, raktár raktár hátán, óriási puttonyok alatt emberek, öszvérek görnyednek. De túl rajta elegánsan egyszerű palota áll, sűrű kertje mélyéről francia beszédet hallunk: ez a követségi iskola volt. Utána angol tengerészotthon következik egy korcsma szomszédságában, melyben turbános, burnuszos arabok isszák a kávé; az egyetlen szín, ami a húsz-harminc év előtt Konstantinápolyra emlékeztet. Pénzváltók, ügynökségek, turistairodák és matrózlebujok tömkelegén kell bukdácsolnia annak, aki föl akar jutni Galatából Pérába. Ez ismét más képet nyújt. Itt luxusautók száguldoznak a platánsoros betonutakon, a nyolc-tízemeletes házak üzleteiben amerikai gépkocsit, német hópalackot és párisi divatholmit árusítanak. Pérában minden új és mindenki az üzlet után fut. Mecsetje nincs, terein modern török szobrok hirdetik Kemál alkotásait. És építenek, lázasan húzzák fel az újabb bérpalotákat, gépkocsiszíneket, laktanyákat, mintha hetek alatt akarnák pótolni az évszázados pihenést. A városjáró riadtan áll meg egy-egy hófehér betoncsoda előtt. Hova jutottam? — kérdi, de tekintete egy üres telken át a Boszporusra esik, ahol zakatolva igyekszik a helyihajó Szkutariba, az ázsiai partra. Igen, ez Istanbul részletekben, amikor még Szkutari tevekaravánjai, török parasztházai, csorgó közútjai, szálló pora és fekélyes koldúsai is hozzátartoznak. A részletek zsi-bonganak hunyt szemed mögött első este, miután repeső kíváncsiságodban mindent beszáguldottál pár óra alatt. Azt hiszed *láttad* Konstantinápolyt?! Csak annyira, mintha a Galata-toronyba föl-mászva, az első emeleten a denevérek hadát, a másodikon a beraktározott régi bútorokat, a harmadikon a tűzoltók vaságyait, még följebb pedig a jegyárús csecsebecseit vetted volna szemügyre, egyenkint és anélkül, hogy fölmentél volna a tetőre is, ahonnan az egész város és az egész táj nyügözte volna le tekintetedet órákra és talán örökre is.

Aki Konstantinápolyt elhanyagoltnak mondja, Sztambul érti rajta, gőgösnek és szívtelennek csak Pérát találhatta, a zürzavarosság Galatában fogadta és ázsiai hangulatot csak Szkutariban érezhetett. E négy alapérzésen kívül még számtalan lepheti meg hetek barangolásai közben. A fenségesség az Aja Szófia főhajójában, a török művészet bámulata a csodaszép Eyip-templomban, félelem a sztambuli Nagy Bazár patkányoktól nyüzsgő oldalfolyosóin és magyar fájdalom a Héttorony omladozó bástyái tövében. De mindez csak részlet, mely máshoz is hasonlítható: az összegezõ érzésnek párja nincs és egy távolabbi kilátópontról szemlélve a várost, hetek köszalásai után is csak egyetlen egyhez fogható: önmagához.

Amint nem hasonlítható, csak önmagához a város képe, éppúgy bezáruló kör a hangulata is. A galatai part előtt vesztegelő óceánjáró csodákhoz szervesen tartozik a boszporusi bárkák ósdisága, a fényűző amerikai gépkocsikat mintázó taxikhoz a csattogó öszvérsor és a szüntelenül berregő mozcicsengők fülsértő zajához a mellék-

utcákból kiszűrődő fájdalmas zokogó, magyar fülnek idegenszerűsége ellenére is annyira ismerős török zene. A legnagyobb élményt pedig, az Aja Szófiát, teljesen kiegészíti a mellette álló Achmed szultán mecset. Hadd szóljak pár szót e kettőről, a fenséges zordnak és álomszerűen szépnek egymásba simuló összhangjáról úgy, amint előttem állanak a hullólevelű óriásplatánok közt. Az út, ami fölvezet az Aranyszarv felől ide, bukdácsolatóan hepe-hupás. Két oldalán főúri paloták, múzeumok és márványkapus kerítések merevednek gögösen a föligyekvőre, figyelmeztetve őt, hogy a császárok és világhódítók nyomdokain jár. A lovakról elnevezett tér, az Atmeidán a kurta utca vége; ez az a hely, ahol lázadók vértől csepegő feje sáppadozott ezüst tálcán, s ahol, szultánok arca vált viasz-sárgává a zendülők közeledésekor, ahol sippal-dobbal ünnepelték a legnagyobb szultán, II. Szulejmán diadalmas magyarországi hadjáratait, ahol minden kőlap évszázadok történetét regélhetné el. A tér bal sarkában, oly igénytelenségben, ahogyan csak az igazi nagyság tud hallgatni, hatalmas, sötét faltömeg mered. Dísztelen. arany és festék nem villog rajta s csak akkor szédül meg a törpe látogató a méretek gigantikus voltától, amikor kapuján belépett. Az Aja Szófiát nem lehet leírni és minden kép, mely közel akarja hozni a világ első bazilikáját, erőtlenséggel próbálkozik. Komor félhomály borong az óriási főhajóban, oszlopok, pillérek kötömegei vesznek el a sötét magasban s a léptek árván konganak a néptelen templomban. Valahonnan messziről fénysugár csóvája pásztáz a falon egy féligtakart mozaikot; a bizánci szent dermedt, gögös arca uralkodóan pillant ki az állványok, gerendák és ponyvák közül. Az Aja Szófia ma állami múzeum s a leggondosabb munkával iparkodnak benne felszínre hozni mindazt, ami a görög császárok fénykorának művészetét mutatja. A munka évek óta tart s ki tudja, mikor ér véget?! Egyelőre kísérteties a hatás és inkább juttatja a látogató eszébe a mohamedánizmus zuhanását, mint az antik művészet újjáébredését. Hűvösek, nyirkosak a falak, megborzongat a szarkofágok tömege és az a halálhangulat, ami a kikopott márványterdeplők, véresarcú szentek és elárvult aranybetűs, zöld török imádkorongok némaságából árad. Templom, amiben sohasem imádkoznak többé és emberi emléktár, amiben minden emberfeletti távlatokra utal. Bólogató virágok és árnyatvető platánok közt visz a rövid út a másik óriási templomhoz az Atmeidán oldalán, az Achmedről elnevezett hattornyú mecsethez. Háromszoros kapun és két előudvaron keresztül juthatunk a templom belsejébe; a bejáratnál itt papucsot kell húzni. Szőnyegtengerbe lépünk. Virágos mezőnél ékeesebb és puhább lehetett az Achmed-mecset süppedő szőnyegburkolata új korában. Hogy milyen pompát és gazdagságot jelentett a szultáni Sztambul, azt megsejthetjük még ma is ebben a mecsetben. Méretek, tömegeloszlás és elegancia jellemzi az építést, nemes anyag, előkelőség és kifinomult ízlés a berendezést. Az óriási kupola belseje kék, de olyan, amilyennek csak a keleti álomvilág képzelhette a paradicsom egét. Bele lehet szédülni ebbe a kék kupola-tengerbe és a kanyargó, villogó, aranybetűs Korán-idézetekbe, amik úgy sziporkáznak, mint az egyenlítői égen a fényes csillagok. Négy óriási

márványoszlop tartja a kupolát, oldalukon mosdómedencék, amiknek szökellő vízsugarára pazar festésű üvegablakok szórják a fényt. A méretek szédítő nagyságán elmerengőt egyhangú mormogás téríti magához, figyelmeztetve, hogy templomban jár. Az irdatlan szőnyegtenger egyik sarkában százas csoport térdelve-guggolva hallgatja a hősakállú, turbános papot, aki Koránnal a kezében beszél. Mi lehetett itt hajdan, a török főünnepek idején, Bajrámkor, amikor a szultán után tízezres sokaság tódult a mecsetbe! Most üresek a templomok, foszladoznak a szőnyegek, a vakolat hull, az üvegablakok közül egyre több a törött és az enyészet szellője lengi be az egykor fényes mecsetet. Negyedfélszáz éves, tömegét kikezdte az idő és korszellem egyaránt. Megsirassuk? Elmondom előbb, hogy az 1606-ban befejeződött magyarországi hadjárat emlékére építtette Achmed szultán; a török diadalokat, amiket a templom máig hirdet, nálunk tízezrek rabláncra, földült falvak üszke és ősi magyar kultúrtájak pusztulása jelentette.

De óh, hol vannak már a nagy szultánok Konstantinápolyból! Hol van a föltörekvő vízhordók, a rácsos háremek és az ezerhatszázablakos janicsárlaktanya fénykora, amikor tüneményes pályákat futtattak meg néha teherhordók és öszvérhajcsárok is a messze nyugati háborúban. Hová lett a turbános, fezes, burnuszos, bugyogós néptömeg, a fátyolos, feredzsés török nő a sztambuli halpiacokról? Úgy eltűnt, hogy mi már csak régi leírások nyomán képzelhetjük el a Nagy Bazár igazi arcát is. Amikor ott még rabszolgákat is árúsítottak a csodaszép keleti szőnyegek, ötvösmunkák és bőrholmik mellett s amikor kávéval kínálta minden vevőjét a hallgatag kereskedő. Ma már csak kikopott foglalatú és sokszor torz utánzata a réginek a Bazár. Az árú benne igazi levantei tömegholmik és az eladó jobban hasonlít a vásári kikiáltó behúzó, rászedő fajtájához, mint ahhoz a bölcs, tapasztalt kalmártipushoz, akivel az Ezeregyéjszaka meséiben Harun al Rasid elbeszélget. Izléstelen ruhadarabok, tömegben gyártott bútorok és selejtes díszműárúk halmozódnak fel a Bazár főutcáján; ami pedig még akad a régi szép holmiból, az homályos sikátorok mélyén húzódik meg, szerényen és távol a zajtól, mint minden igazi érték.

A Nagy Bazártól le az Aranyszarv partján levő zöldségpiacig egyetlen hullámvíz emberáradatban gomolyog Sztambul népe. Olyan keskeny utcákon jár kocsis, teherhordó állat, targonca és embertömeg, hogy kiterjesztett karokkal egyetlen ember átéri a két házsort. A járókelő lépten-nyomon beszorul a forgalom elől valamelyik nyitott zöldségesboltba, ahol dinnyék, paprikák, uborkák és százféle gyümölcs csendélete fogadja. Sovány macskák siklanak az emberáradatban, apró gyerekek kérnek cernavékony hangon baksist. Nem irányítja itt a forgalmat bizony senki és a lakosság önmaga látja el nemcsak a bírót, végrehajtót, utcaszabályozót és forgalmi rendőr szerepkörét, hanem sokszor az annyira hiányzó utcatakarítót is, főlészdvén és az Aranyszarvba hajigálván a csúszós hulladéktömeget, ami legalább annyira akadályozza a forgalmat, mint a kevés terület. Ez a lakosság igazi sztambuli; nem festői, nem is csöndes, és felemás testében-lelkében egyaránt. Ellenzős sapkáját mélyen a

szemébe húzza a férfi, ruházata nagyrészt európai uraságoktól levetett, szájában örökké cigaretta lóg és izgattotan szemléli a folyton zsúfolt korcsmák kártyázóit. És a nő? Bizony, igen kevéssé nőies. Rikítóra festi ajkát, haját, arcát és körmét, tekintete kihívóan szúr vagy riadtan csapong. Nem leli még a helyét a mai Istanbulban, aminthogy a férfi sem illeszkedett bele egészen a kemáli időkbe. Multjától elszakadt, annak emlékei számára haszonatalan ócskaságok és képzeletét sokkal inkább vonzza a gépkocsivezetés, mint a körülötte pusztuló évezredes mult minden búcsúzó szépsége. Az ember kéri így a mai Konstantinápolyból; az óriás páncélokot törpék lakják. Mindenki, aki ezt észreveszi, a megoldást jelentő kérdést is feladja önmagának és az időnek: az ember nő-e majd bele újra városszabta szerepébe, vagy pedig a város fog végképpen leszállani a mai lakosság szintjére? ...

Háromszor köszöntöttem Istanbult. Első alkalommal ragyogó délután volt és a mecsetek tornyai, a kupolák és tetők úgy villogtak, mintha arany ömlött volna az égből. Másodszor hajnali fényben úszott hajóm a városba. Szkutari mögül pirkadt és a háztenger valósággal pihegett, mint az alvó óriásgyermek. Utoljára holdfényben láttam; csillagos éjjel. Ekkor ezüst csorgott a minaretekre, onnan pedig tündéri hídon a Boszporus vizére. A reszkető holdfény és a sötétlő város mozdulatlanságába csak a Leánder-szirt világitótornya hasított bele körbenforgó fénysávjaival. Istanbul fölött ekkor vakító pályán futott le egy csillag. Szinte zúgott, amint sziporkázva eltűnt a Márvány-tenger sötétsége felé. Akkor csak bámultam a tüneményt s hosszasan néztem a csodás képet. Most már meg is értem a jelet: átfutó emlék Istanbul fölött minden zuhanás. Utána ép marad a varázslat: a város örök, örök ...

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

Dalmát-magyar kulturhatások

HAJDAN hazánk tekintélyét és fényét a magyar tengerpartnak, Dalmáciának birtoklása is emelte. A magyarságnak nem pusztán nagyhatalmi ábrándja és merőben üres expanziós törekvése volt a tenger felé való terjeszkedés. Ennek fontosságát már az Árpád-, majd az Anjou házból származó, történelmi távlatokkal dolgozó, messziretekintő királyaink évszázadokkal napjaink előtt felismerték. Felismerésük helyes volt, mert régen jól tudták ők már azt a különösen ma sokat hangoztatott tételt, hogy csak az az ország lehet igazán hatalmas és gazdaságilag független, melynek tengere van. Ezért Szent László és Könyves Kálmán, akik Dalmáciát, a magyar tengerpartot megszerezték és meghódították, II. István, II. Géza, III. Béla, Róbert Károly és Nagy Lajos, akik azt megtartani törekedtek, nem pusztán országgyarapítási vágytól, hanem józan és bölcs uralkodói ösztöntől vezetve törekedtek Dalmáciában, a magyar tengerparton hatalmukat megszilárdítani. A magyar ura-